

ลานธรรมเสวนา > สติปัญญา ๔

กระหู่ 15611 ราลึกธรรม (1) สติปัญญา ๔ ในมุมมองของหลวงตามหาบัว
(<http://larndham.net/index.php?showtopic=15611>)

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

สติ ปัญญา และความเพียร

การบำเพ็ญเพียรที่เป็นไปตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าและพระ
สัทธรรม คือความตั้งใจใคร่ต่อการประพฤติดีจริง ๆ ฐานะหน้าที่ที่ตนจะพึงทำทุก
อย่างควรทำด้วยความตั้งใจ การประกอบกิจการงานทุกประเภทถ้าขาดความตั้งใจ
แล้ว แม้จะเป็นงานเล็กน้อยย่อมไม่สำเร็จลงได้ด้วยความรีบร้อนและนำดูเลย
เพราะความตั้งใจเป็นเรื่องของสติ และหลักใจที่จะยังงานนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ขาด
ไปจากตัวและวงงาน ผู้มีสติและหลักใจประจำตัวและงานจึงชื่อว่าผู้มีความเพียร
ไปในตัว ทั้งกิจนอกการใน ถ้าขาดความตั้งใจเป็นเครื่องจذبงานแล้ว แม้ผู้เป็น
นายช่างทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีความฉลาดอยู่บ้าง ทำอะไรมีความสวยงามและแน่น
หนามั่นคง แต่ถ้าขาดความตั้งใจใคร่ต่องานแล้ว แม้งานนั้นจะสำเร็จก็ย่อมลด
คุณภาพและความสวยงาม ฉะนั้นความตั้งใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยผู้มุ่งต่อผล
ของงานอันสมบูรณ์จึงไม่ควรมองข้ามไป

เราเป็นนักบวชและนักปฏิบัติ ควรเห็นความตั้งใจจذبต่อฐานะหน้าที่
ที่ตนจะพึงทำทุกประเภท โดยมีความรู้สึกรู้สีกอยู่กับงานนั้น ๆ แม้ที่สุดปิดกวาดลาน
วัดเช็ดถูกุฏิ และศาลา ปูอาสนะ ตั้งน้ำใช้ น้ำฉัน ตลอดจนการเคลื่อนไหวไปมา
เหลือบซ้ายแลขวา ควรมีสติประจำอยู่ทุก ๆ ขณะ ชื่อว่าผู้มีความเพียรประจำตน
การฝึกหัดนิสัยเพื่อเป็นคนมีสติอันเคยชิน จำต้องอาศัยการงานเป็นเครื่องฝึกหัด
การประกอบกิจการงานภายนอกแต่ละประเภทเป็นฐานะขึ้นหนึ่ง ๆ การเดินจงกรม
และนั่งสมาธิภาวนาเป็นฐานะขึ้นหนึ่ง ๆ ทั้งนี้ถ้ามีสติจذبกับงานที่ทำ ชื่อว่ามี
ความเพียรไม่ขาดวรรคขาดตอน

การฝึกหัดนิสัยของผู้ใคร่ต่อธรรมขั้นสูง จึงควรเริ่มและรีบเร่งฝึกหัดสติ
ไปกับงานทุกประเภทแต่ต้นมือ เพื่อความแน่นอนและมั่นคงในอนาคตของเรา
โปรดฝึกหัดสตินิสัยตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกลายเป็นคนมีสติประจำตน ทั้ง
ขณะที่ทำและขณะอยู่เฉย ๆ ถึงเวลาจะทำความสงบภายในใจ สติจะกลายเป็น
ธรรมติดแน่นอยู่กับใจและตั้งขึ้นพร้อมกับความเพียรได้อย่างใจหมาย ทั้งมี
กำลังพอจะบังคับจิตใจให้ยังลงสู่ความสงบได้ตามต้องการ

ส่วนมากที่พยายามให้จิตเข้าสู่ความสงบไม่ได้ตามใจหวังนั้น
เนื่องจากขาดสติที่เป็นแม่แรงไม่มีกำลังพอ จิตจึงมีโอกาสนี้หลุดลอยออกไปสู่
อารมณ์ได้อย่างง่ายดาย เหมือนเด็กชนซึ่งปราศจากพี่เลี้ยงผู้ตามดูแล เด็กอาจ
ได้รับอันตรายในเวลาใดก็ได้ จิตที่มีความเพียรประจำตนโดยปราศจากสติตาม
รักษา จึงมีสิ่งรบกวนตลอดเวลาจนหาความสงบสุขไม่ได้ พี่เลี้ยงของจิตคือ สติ
กับปัญญา คอยให้ความปลอดภัยแก่จิตตลอดสายที่จิตคิดไปตามอารมณ์ต่าง ๆ
คอยพยายามปลดปล่อยอารมณ์ที่มากเกี่ยวข้องกัใจ และพยายามแสดงเหตุผล
ให้จิตรับทราบเสมอ ใจที่ได้รับเหตุผลจากปัญญาพราสอนอยู่เป็นนิจ จะผินคิด
และติดอารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกต่อไปอีกไม่ได้

การฝึกหัดสติและปัญญาเพื่อให้มีกำลังคืบหน้าไม่ล่าถอยเสื่อมโทรม โปรดฝึกหัดตามวิธีที่กล่าวมา แต่อย่าปล่อยตัวเป็นคนสะเพร้ามง่ายในกิจการทุกอย่างที่มุ่งประโยชน์ แม้ชั้นเล็ก ๆ นิสัยง่ายที่เคยเป็นเจ้าเรือนนี้ยังจะกลายเป็นโรคเรื้อรังฝังลงในใจอย่างลึก และจะทำลายความเพียรทุกด้านให้เสียไป จงพยายามฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่อนต่อกิจการที่ชอบทั้งภายนอกภายในเสมอ อย่ายอมปล่อยให้ความสะเพร้ามง่ายเข้าพิกตัวอยู่ในนิสัยได้เลย เพราะผู้เคยฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงต่อหน้าที่การงานทุกประเภท ต้องเป็นผู้สามารถจะยังกิจการทุกอย่างไม่ว่าภายนอกภายในให้สำเร็จได้ โดยไม่มีอุปสรรคใด ๆ มาขัดขวาง แม้จะอบรมจิตใจซึ่งเป็นงานสำคัญทางภายใน ก็จำต้องประสบความสำเร็จลงด้วยความรอบคอบหาทางตำหนิตนเองไม่ได้ เพราะกิจการภายนอกกับภายในส่อถึงใจผู้เป็นประธานดวงเดียวกัน ถ้าใจเป็นนิสัยง่ายเมื่อเข้าไปปฏิบัติงานภายในต้องทำงานนั้นให้เหลวไปหมด ไม่มีขึ้นดีเหลืออยู่พอเป็นที่อาศัยของใจได้เลย

เพื่ออนาคตอันแจ่มใสของผู้มีงานเป็นอาชีพและอำนวยความสะดวก จึงควรฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่อนและจริงต่อหน้าที่ที่ตนจะพึงทำ จงทำจนสุดวิสัยในกิจการนั้น ๆ ให้สำเร็จลงด้วยหมดความสามารถทุกกรณี เมื่อเข้าไปดำเนินงานภายในเพื่อความสงบก็ดี เพื่อทางปัญญาการค้นคว้าก็ดี จะเป็นไปด้วยความละเอียด และรอบคอบทั้งสองทาง เพราะหลักนิสัยซึ่งเคยอบรมเป็นคนจริง และรอบคอบมีมาเป็นประจำ การดำเนินปฏิปทานับแต่ต้นจนถึงขั้นสูงสุด ยอด ย่อมขึ้นอยู่กับหลักนิสัยเป็นสำคัญ คำว่าต้น หรือปลาย ก็หมายถึงใจดวงเดียวกันแล ซึ่งจะเปลี่ยนสภาพความรู้สึกไปตามธรรมชาติเครื่องดัดแปลง ทั้งฝ่ายเหตุคือการบำเพ็ญ และผลคือความสุข เช่นเดียวกับเด็กค่อยเปลี่ยนแปลงตัวเองจากเด็กขึ้นเป็นผู้ใหญ่ด้วยอาหารเครื่องบำรุงนานาชนิด

ดังนั้น ต้นทางจึงหมายถึงการอบรมจิตใจขั้นแรก ๆ เพื่อเปลี่ยนนิสัยและความรู้สึกให้เป็นไปในทางที่ดี และมีเหตุผล จนมีความรู้ และทรงตัวอยู่กับความดี และเหตุผลที่ควรแก่ตนเอง ไม่ยอมฝ่าฝืน แต่เมื่อสรุปความแล้ว ต้นกับปลายก็เปรียบเหมือนผลไม้ลูกหนึ่ง ๆ ซึ่งเราไม่อาจเรียกได้ว่าต้นกับปลายของมันอยู่ที่ไหน มองดูแล้วก็คือผลไม้มันนั่นเอง

ใจก็ทำนองเดียวกัน ที่เรียกกันว่าต้นทางหรือปลายทางนั้น เนื่องจากใจที่มีอารมณ์ชนิดต่าง ๆ ทั้งหยาบทั้งละเอียดเคลือบแฝงอยู่ ตลอดการดัดแปลงแก้ไข จำต้องเปลี่ยนอุบายวิธีแปลกต่างจากความเป็นอยู่เดิม ขึ้นสู่ความละเอียดเป็นขั้น ๆ ไป ซึ่งควรจะให้นามไปตามความเหมาะสมว่าต้นทางหรือปลายทาง ท่านผู้ฟังโปรดทำความเข้าใจกับกิเลส และบาปกรรมที่มีอยู่ภายในใจ ถึงกับได้ให้ชื่อให้นามต่าง ๆ นานา จนอาจจะเลยขอบเขตของการตามรู้ และแก้ไขในสมมุตินิยมของใจดวงเดียว ไม่เช่นนั้นจะไม่รู้อุบายวิธีแก้ไขตนเอง ซึ่งกำลังตกอยู่ในฐานะที่กล่าวมา

หลักประกันผลอันแน่อนจึงขอย้ำอีกครั้งว่า โปรดฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงและเข้มแข็งต่อหน้าที่การงานของตนเสมอ อย่าเป็นคนงอนแง่นคลอนแคลน อย่าเป็นคนจับจด อย่าเป็นคนเข้า ๆ ออก ๆ ขึ้น ๆ ลง ๆ หาความแน่อนไม่ได้ ว่าจะไปต้องไปว่าจะอยู่ต้องอยู่ว่าจะทำอะไรกำหนดเวลาเวลา หรือกิจการอันใดไว้แล้ว อย่าทำให้เคลื่อนคลาดจากที่กำหนดไว้ เราเขียนด้วยมือจงลงด้วยมือ อย่าทำทำนองที่ว่าเขียนด้วยมือแต่กลับลงด้วยฝ่าเท้า คือ

เราตั้งคำสัตย์ใส่ตัวเองไม่มีใครอาจเอื้อมมาทำลายคำสัตย์นั้น แต่เป็นเราเสียเองทำลายคำสัตย์ของตน เช่นนี้เรียกว่า เขียนด้วยมือแต่กลับลบด้วยฝ่าเท้า เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง

เราต้องเป็นคนแน่อนต่อความด่าริ และต้องตัดสินใจเสมอ ลงได้ ตัดสินใจกับงานใดหรือสิ่งใด ที่เห็นว่าเป็นการถูกต้องและเป็นประโยชน์แล้ว จงพลีชีพลงไปเพื่อคำสัตย์ และเพื่องานนั้น ๆ จะเป็นคนมีนิสัยแน่อนและเชื่อใจตัวเองได้ ศิลที่กำลังรักษาอยู่ก็จะเป็นศิลปะที่แน่อน ไม่กลับกลายเป็นศิลปะลอยลม การทำสมาธิก็เป็นสมาธิที่แน่อนทุกชั้นของสมาธิ จะไม่เป็นสมาธิลอยลม คือได้แต่ชื่อ แต่หาความจริงของสมาธิไม่มีในใจ แม้การบำเพ็ญปัญญาทุกชั้นก็จะเป็นปัญญาที่แน่อนตามหลักนิสัยคนจริง ไม่กลับกลายไปเป็นปัญญาลอยลม คือได้แต่ชื่อ แต่หาความเฉลียวฉลาดปลอดเปลื้องตนไม่มี ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อให้เห็นโทษแห่งความเป็นคนหลกลอย ทำอะไรไม่เป็นขึ้นเป็นอัน หาความจริงภายในตัวไม่ได้ เพื่อผู้มุ่งความเจริญทางโลกและทางธรรมอย่างแท้จริง จะได้หาทางหลักเว้นให้ห่างไกล

อันดับต่อไป กล่าวถึงสติปัญญาเครื่องรักษานิสัยให้มั่นคง และให้มี ความรอบคอบยิ่งขึ้น โปรดทราบเสมอว่า ปัญญาจะทำการหุงต้มแกงกินเหมือน อาหารหวานคาวย่อมไม่ได้ แต่ปัญญาชอบเกิดจากการคิดอ่านไตร่ตรอง คนไม่มีปัญญาความฉลาดจะประกอบการทำงานทุกชั้นให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อย ย่อมไม่ได้ และไม่สามารถจะรักษาสมบัติอันมีค่าให้ปลอดภัยจากโจรจากมารได้ ไม่ว่าทางโลกและทางธรรม ฉะนั้น การรักษาและปฏิบัติพระศาสนาจึงสำคัญอยู่ที่สติและปัญญา เมื่อมีเหตุมากระทบ ไม่ว่าเหตุดีหรือชั่ว สติกับปัญญาควรรับ ช่วงเสมอ จะมีทางทราบสาเหตุดีและชั่วได้ทันกับเหตุการณ์ และมีทางหักห้ามใจ ไม่ให้รวนเรไปตามเหตุที่จะทำให้เสีย โดยมากเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นจะเป็นเรื่อง กะทันหันหรือเรื่องธรรมดาก็ตาม แต่สามารถทำให้เอนเอียงหรือเสียไปตาม อารมณ์นั้น ๆ ได้ เนื่องจากขาดสติกับปัญญาคอยสังเกตตรวจตราให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน จึงเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ควรไปเสียทั้งนั้น แล้วปล่อยใจให้คล้อยไปตาม โดยเจ้าตัวไม่รู้สึก กว่าจรรู้ทันเวลาจึงเสียไป แล้วไม่สามารถจะหักห้ามไว้ได้ จึงปล่อยเลยตามเลย เรื่องจึงก้าวไปถึงความเป็นเจ้าถ่านหมดทางแก้ไข

ทั้งนี้อย่าเข้าใจว่าเป็นไปเพราะเหตุใด แต่เป็นเพราะขาดสติกับปัญญา เครื่องนำออกทั้งนั้น ไม่เช่นนั้นใครจะยอมสละตัวอันมีคุณค่าเหนือสิ่งใดในโลก ไปแลกเปลี่ยนกับความเหลวแหลกเช่นนั้น แต่มันสุดวิสัยจำต้องยอมจำนนไม่ว่า ทานว่าเรา เมื่อถึงคราวจวนตัวย่อมมีการพลั้งเผลอเป็นธรรมดา หยิบฉวยอะไร ไม่ทันก็จำต้องเป็นไปตามเหตุอันรุนแรงกว่ากำลังของจิตที่จะต้านทาน ฉะนั้น การเตรียมพร้อมเพื่อเผชิญกับเหตุการณ์อันมีอยู่รอบตัวทั้งภายในภายนอก และพร้อมที่จะเข้ามาเผชิญกับทุกคนโดยไม่มีกำหนดเขตแดนและเวลาเวลา จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ อย่าให้สายเกินไปทั้ง ๆ ตะวันยัง เข้าอยู่ (ขณะยังมีชีวิตอยู่)

การเตรียมพร้อมทั้งนี้ คือการบำเพ็ญตัวให้มีหลักฐานทั้งภายใน ภายนอก เพื่อการอยู่การไป ไม่ว่าจะอยู่ที่นี้หรืออยู่ที่ไหน ไม่ว่าจะเป็นที่นั้นหรือจะเป็นที่โน้น ไม่ว่าจะอยู่โลกนี้หรืออยู่โลกหน้า และไม่ว่าจะไปโลกนี้หรือจะไปโลกหน้าควรเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ คือปัจจุบันซึ่ง ๆ หน้านี้แล หากชีวิตหาไม่แล้ว จะเตรียมอะไรไม่ทัน เพราะไม่เคยเห็นในธรรมของศาสดาพระองค์ใดสั่งสอนว่า จงไปเตรียมตัว วันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า ชาตินี้หน้า และโลกหน้าโน้น ซึ่งเป็น

การส่งเสริมคนให้มั่งคั่ง เห็นมีบอกไว้ว่า จงทำตนให้มีที่พึ่งทั้งภายนอกและภายใน ในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้ทั้งนั้น แม้วันคืน เดือน ปี และโลกนี้โลกหน้าเป็นของมีอยู่ประจำโลก ก็มีได้มีไว้เพื่อโมฆบุรุษผู้เกิดและตายเปล่า ๆ โดยไม่ได้ทำประโยชน์ไว้แก่โลกและธรรมเลย

เฉพาะนักบวชและนักปฏิบัติผู้มีเพศที่เย็น และเป็นเพศที่โลกเคารพ เลื่อมใสและไว้วางใจ ทั้งเป็นเพศที่มีโอกาสในการบำเพ็ญประโยชน์ตน และประโยชน์ท่านได้มากกว่าใคร ๆ ในโลก เราทุกท่านที่ทรงไว้ซึ่งเพศดังกล่าวนี้ จึงควรเตรียมพร้อมในหน้าที่ของพระอย่าให้บกพร่อง ความประพฤติของพระจะสามารถทรงความสวยงามเป็นที่น่ายินดีและเลื่อมใสไว้ได้ ต้องอาศัยสติกับปัญญาเป็นพี่เลี้ยงตามรักษาทุกระยะความเคลื่อนไหว ผู้มีสติปัญญาตามรักษาความประพฤติ ย่อมงามทั้งภายนอกงามทั้งภายใน และเป็นผู้ทรงความงามไว้ได้ไม่จืดจางตลอดกาล เมื่อนำสติกับปัญญาเข้าไปแก้ทางภายใน คือใจกับอารมณ์ที่ทำให้กรุงรังก็กลายเป็นใจที่ใสสะอาด และมีคุณค่าขึ้นมาทันที

อนึ่ง ความจำได้จากการศึกษาเล่าเรียนมากับความจำได้จากการฟัง จงนำมาเป็นเครื่องสนับสนุนให้กลมกลืนกับการปฏิบัติ สติกับปัญญาให้แนบสนิทอยู่กับใจ และความเคลื่อนไหว ตามองไปถึงไหน หูได้ยินถึงไหน สติกับปัญญาจงติดตามถึงที่นั่น จมูก ลิ้น กาย สัมผัสกับสิ่งต่างๆ ดี ชั่ว หยาบ ละเอียด แคไหน สติปัญญาจงตามรู้ และค้นดูสาเหตุของสิ่งที่มากระทบโดยแยบคาย และทุกครั้งที่ได้สัมผัสกัน แม้อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในใจต้องตามรู้ และพิจารณาไม่ขาดตอน เพราะท่านที่หลุดพ้นไปจากโลกแห่งความยุ่งเหยิงภายในใจ ท่านทำอย่างนี้ทั้งนั้น ท่านไม่ได้ทำแบบไม้ซุงทั้งท่อนที่ทิ้งอยู่บนพื้นดินให้เด็ก ๆ ปีนขึ้นแล้วถ่วงลงจากระปี่สวาวะรดทั้งวันทั้งคืน

ผู้ทำตัวให้เป็นเช่นไม้ซุงทั้งท่อน ก็เลสเต็ดหันมาจากทิศต่าง ๆ คือมาจากรูป จากเสียง จากกลิ่น จากรส และจากเครื่องสัมผัส ล่วงไหลเข้ามาของภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจะถ่วงลงจากระปี่สวาวะรดลงไปที่หัวใจดวงที่ทำตัวเป็นเหมือนไม้ซุงทั้งท่อนนั้น เพราะไม่มีความฉลาดแยบคาย ไม่มีความรอบคอบต่อตัวเอง และอารมณ์ทั้งภายนอกและภายใน ย่อมตัวให้กิเลสตัณหา ถ่วงลงจากระปี่สวาวะรดทั้งวันทั้งคืน นี่ไม่สมควรเลยสำหรับผู้มุ่งดำเนินเพื่อวิวิธัญญะ คือพระนิพพาน เพราะพระนิพพานของพระพุทธเจ้า และพระสาวกไม่ใช่พระนิพพานเกียจคร้าน และไม่ใช้พระนิพพานแบบไม้ซุงทั้งท่อน

ผู้หวังธรรมเช่นนั้นครองดวงใจ ก็จำต้องพยายามปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับร่องรอยปฏิบัติทางของพระองค์ และพระสาวกท่านดำเนิน คือพยายามฝึกหัดอบรมสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร ให้ทันกับเหตุการณ์ที่เป็นไปอยู่ทั้งภายในภายนอกตลอดเวลา อย่าทำตัวเหมือนซุงทั้งท่อน คือเดินก็สั๊กแต่ว่าเดิน นั่งก็สั๊กว่านั่ง ภาวนาก็สั๊กว่าภาวนาเท่านั้น แต่แล้วนั่งอยู่เหมือนหัวดอกกลางไร่กลางนา หากความรู้สึกรอบคอบประจำใจไม่มีเลย การสั๊กแต่ว่าทำนี่จึงไม่ผิดอะไรกับเขานั่งนอนธรรมดา

เพื่อความเป็นลูกศิษย์พระตถาคต ผู้มีพระนามกระเดื่องทั่วไตรภพ จงพยายามรื้อฟื้นสติ รื้อฟื้นปัญญาที่นอนจมอยู่กับใจขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนความเพียร ถอดถอนกิเลสตัณหาทุกประเภทที่เกิดจากใจ ซึ่งกำลังเป็นไม้ซุงทั้งท่อนอยู่ในขณะนี้ ที่ท่านให้นามว่า ขี้โลก ขี้โกรธ ขี้หลง ขี้เกียจ ขี้คร้าน ขี้ปน ขี้โมโห ขี้หึง ขี้หวง เหล่านี้ล้วนแต่ขี้ และกองเต็มอยู่บนหัวใจทั้งนั้น

เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมดังที่กล่าวมา สติปัญญาในวันจะมีกำลังและเคยชินต่อตนเอง เช่นเดียวกับการงานด้านอื่น ๆ เวลานามาประกอบกับความเพียรภายในใจโดยเฉพาะ จะสามารถทราบเรื่องของหัวใจได้ในเวลาอันควรไม่นาน และเพื่อความมีหลักเกณฑ์ในการอบรม โปรดบังคับใจไว้ภายในกาย ใช้สติจัดจ่อ และปัญญาท่องเที่ยวขุดค้นอยู่ในวงของกาย ชื่อว่าได้ดำเนินตามหลักสติปัญญาและอริยสัจ ซึ่งเป็นทางเดินของพระอริยเจ้าทุก ๆ ประเภท

ตอบโดย: อนุตตริยะะ 28 มิ.ย. 48 - 03:09

สติปัญญา ๔

“สติปัญญา” มีสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

กาย ได้แก่ อวัยวะทุกส่วนของร่างกาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัญญา
เวทนา ได้แก่ ความสุข ความทุกข์ เจ็บ ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัญญา

จิต ได้แก่ สิ่งที่สัมปยุตด้วยเจตสิกธรรมที่ปรุงขึ้นจากจิตและย่อมจิตให้เป็นต่าง ๆ เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัญญา

ธรรม ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นเป้าหมายหรือเครื่องเพ่งพิจารณาของใจ เป็นได้ทั้งวัตถุและนามธรรม เรียกว่า ธรรมานุปัสสนาสติปัญญา

การพิจารณาสติปัญญานี่ โปรดทำความเข้าใจไว้ด้วยดีก่อนพิจารณา โดยทำความเข้าใจว่า กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นแผนกหนึ่งจากจิตผู้เป็นเจ้าของสติปัญญา ไม่เช่นนั้นจะเกิดความท้อใจและทุกข์ใจในเวลา กาย เวทนา จิต ธรรม แสดงอาการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปตามธรรมดา หรือถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วยอำนาจการพิจารณา ซึ่งอาจปรากฏในวงปฏิบัติ คือเวลาปกติอาการทั้งสี่นี้ก็แสดงอาการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความดีใจ และเสียใจ ขณะพิจารณาก็แสดงอาการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ปฏิบัติเกิดความดีใจและเสียใจ บางขณะเกิดความท้อใจ และระอาต่อการจะทนพิจารณาไป

ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อท่านนักปฏิบัติทราบ และทำความเข้าใจไว้โดยรอบคอบว่า ไม่ใช่ตัวจิตซึ่งเป็นเจ้าของสติปัญญา ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วยพอจะให้เกิดความเสียใจว่าตน (ใจ) ได้สูญเสียไปด้วย เมื่อทำความเข้าใจด้วยดีแล้ว จะเกิดความมั่นใจในการพิจารณาสติปัญญา ไม่ใช่ว่าสติปัญญานี่คือ กาย เวทนา จิต ธรรม จะถูกเปลี่ยนแปลงหรือหายไปไหน ใจซึ่งเป็นธรรมไม่ตายและเปลี่ยนแปลง จะมีโอกาสพิจารณาเต็มกำลัง และสามารถจะรู้เรื่องธรรมทั้งสี่นั้นอย่างชัดเจนตามลำดับ โดยไม่มีความสะท้านหวั่นเกรงต่อสุขและทุกข์ทั้งภายในกายและภายในใจ อันเป็นอาการของสติปัญญาแสดงตัว

การพิจารณากาย

การพิจารณากายจะเป็นภายนอกหรือภายในก็ได้ตามแต่ถนัดใจ ในโอกาสอันควรจะพิจารณากายไหน คำว่ากายใน คือกายของเราทุกส่วน กายนอก ได้แก่กายของคนและสัตว์อื่น ภายในกาย ได้แก่ส่วนหนึ่ง ๆ ของอวัยวะทุกส่วน สิ่งทั้งนี้ปรากฏตัวเป็นของน่าเบื่อหน่ายและสลดสังเวชแก่ผู้ใช้

ปัญญาพิจารณารูเห็นตามเป็นจริง ทั้งข้างนอกข้างใน และภายนอกภายในมี
ความเป็นเช่นเดียวกัน ต้องชำระขัดสีเป็นประจำ ฉะนั้นทั่วโลกจำต้องปฏิบัติต่อ
ร่างกายและถือเป็นการประจำตลอดเวลา สิ่งต่าง ๆ ที่จะนำมาปฏิบัติต่อ
ร่างกายให้พออยู่ได้และพออยู่ได้นั้น ปรากฏว่าทั่วโลกต้องถือเป็นสินค้าอัน
ใหญ่โต และขายดิบขายดียิ่งกว่าวัตถุอื่นใดในโลก

การพิจารณาให้รู้ฐานที่เกิด ที่อยู่ พร้อมทั้งความเป็น และจำเป็นไปของ
ร่างกายด้วยปัญญาจนเห็นชัด จึงเป็นการตัดบ่อแห่งความกังวล และกองทุกข์
ออกจากใจ เพราะภูเขาทินแท่งทึบแม้จะใหญ่และสูงจดเมฆ ก็ไม่เคยทับถมตัว
เราให้ได้รับความทุกข์ลำบากต่อขั้น มีรูปชั้น คือกายเป็นต้น รู้สึกเบียดเบียน
และทับถมตัวเราอยู่ตลอดเวลา จนหาโอกาสปลงลงไม่ได้เลย เรื่องความทุกข์
ทั้งมวลที่เกี่ยวกับขั้นจึงมารวมอยู่กับเราผู้รับผิดชอบในขั้น ดังนั้นผู้เป็น
เจ้าของขั้นจึงควรมีความรอบรู้ในขั้น ทั้งแง่ดีแง่ร้าย จึงจะอยู่ครองขั้นไป
ด้วยความราบรื่น ไม่เสียเปรียบแก่ขั้นโดยง่าย

ตามธรรมดาขั้นเอาเปรียบเอารัดเราวันยังค่ำ ขยับตัวทุกระยะเป็นเรื่อง
เพื่อขั้นเสียทั้งนั้น ถ้าจิตหาทางออกด้วยความฉลาดรอบคอบต่อขั้นของตน
ทั้ง ๆ ที่มีความรับผิดชอบในขั้นอยู่ ชื่อว่ามีทางแบ่งรับแบ่งสู้กันบ้าง ไม่ทำการ
รับเหมาทุกข์ในขั้นทำเดียว แม้ทุกข์ในขั้นก็คงไม่ตั้งห้างร้านขายส่งทุกข์ให้
เรารับเหมาโดยง่าย ผู้พิจารณาขั้นให้เห็นทั้งคุณทั้งโทษด้วยปัญญาจึง
ไม่มีแต่ทางรับเหมาทุกข์จากขั้นตลอดไป ยังมีทางลดหย่อนผ่อนความตึง
เครียดในทางใจได้บ้าง การพิจารณากายต้องพิจารณาช้า ๆ ชาก ๆ โดยถือเอา
ความเข้าใจเป็นประมาณ แต่มิได้ถือเอาความขี้เกียจเป็นบรรทัดฐาน จนเห็นชัด
จริง ๆ ว่า กายนี้เพียงสักว่า หาเป็นสัตว์ บุคคล เรา เขา ที่ไหนไม่ เรียกว่า กายา
นุปัสสนาสติปัญญา

การพิจารณาเวทนา

เวทนา จิต ธรรม โปรดทราบว่ามีอยู่ในกายอันเดียวกัน เป็นแต่มีอาการ
แปลกต่างกันไปบ้าง ท่านจึงให้นามไม่ซ้ำกัน ท่านผู้บำเพ็ญโปรดทำความเข้าใจ
เข้าใจด้วยดี ไม่เช่นนั้น สติปัญญาสักบอริยสังขีจะกลายเป็นสมุทัย คือบ่อแห่ง
ความสงสัยและกังวลในขณะบำเพ็ญ เพราะความสับสนไม่รู้เงื่อนไขต้นเงื่อนปลาย
ของอาการแห่งธรรมเหล่านี้ เวทนามีสาม คือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉย ๆ ไม่สุข
ไม่ทุกข์บ้าง ทั้งเกิดขึ้นจากกาย และเกิดขึ้นจากใจ จะมีลักษณะสาม
เช่นเดียวกัน การพิจารณาโปรดแยกเวทนาออก และพิจารณาไปตามลักษณะ
ของเขา แต่อย่าไปคว้าเอากายมาเป็นเวทนา กายให้เป็นกาย เวทนาให้เป็น
เวทนา ท่านจงเห็นเสือเป็นเสือ และเห็นช้างเป็นช้าง แต่อย่าไปคว้าเอาเสือมา
เป็นช้าง จะเป็นการอ้าพยานไม่ตรงความจริง เรื่องจะลุลกลามและลงเอยกัน
ไม่ได้ตลอดกาล คือแยกเวทนาที่แสดงอยู่ในขณะนั้นออกพิจารณา ให้รู้ที่เกิด
ที่ตั้งอยู่ และที่ดับไป ฐานที่เกิดของเวทนาทั้งสาม เกิดขึ้นและตั้งอยู่ที่กายและ
ที่ใจ แต่ไม่ใช่กาย ไม่ใช่ใจ คงเป็นเวทนาอยู่เช่นนั้น ทั้งการเกิดและการดับไป
ของเขา อย่าทำความเข้าใจว่าเป็นอื่น จะเป็นความเห็นผิด สมุทัยจะแสดงตัว
ออกมาในขณะนั้น จะหาทางแก้ไขและหาทางออกไม่ได้ แทนที่จะพิจารณาให้
เป็นปัญญากอดถอนตัวจากทุกข์ สมุทัย เลยจะกลายเป็นโรงงานผลิตทุกข์และ
สมุทัยขึ้นมาในขณะนั้นโดยไม่รู้สีกตัว ทางเดินของเวทนาทั้งสามคือ ความ
เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป มีอยู่เพียงเท่านั้นทุกระยะกาล และไม่มีสัตว์ บุคคล เรา
เขา แฝงอยู่เลย ถ้านำสัตว์ บุคคล เป็นต้น ไปแฝงเข้าในขณะใด เวทนาทั้งสาม

จะแสดงสัตว์บุคคลอันเป็นอำนาจก่อตัวสมุทัยขึ้นมาในขณะนั้น และเป็นการเสริมทุกข์ให้มีกำลังขึ้นมาทันที

ผู้ปฏิบัติจึงควรทำความรอบคอบต่อเวทนาด้วยปัญญา คือไม่คว้าวะทนา มาเป็นตนในขณะทำการพิจารณา เวทนาทั้งสามจะปรากฏเป็นความจริงตามหลักสติปัฏฐานและอริยสัจขึ้นมาประจักษ์ใจ แม้เวทนาจะแสดงอาการเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ประการใด จะเป็นทางเสริมสติปัญญาของผู้บำเพ็ญได้ ทุกขณะที่เวทนาแสดงอาการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลง ความเป็นสัตว์บุคคล เรา เขา จะไม่มีโอกาสแทรกเวทนาทั้งสามได้เลย นอกจากจะมีเท่าที่ปรากฏอยู่เพียงสักว่าเวทนาเท่านั้น ความเศร้าใจ ทุกข์ใจ และท้อใจ หรือความเห่อเหิมเพิลิดเพิลินในขณะเวทนาทั้งสามแสดงตัว จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ เพราะการทำความเข้าใจกับเวทนาได้โดยถูกต้อง และทุก ๆ เวลาที่ผู้บำเพ็ญทำความเห็นกับเวทนาโดยถูกต้อง ชื่อว่าผู้มีเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ประจักษ์ใจ

การพิจารณาจิต

จิต คำว่าจิตในสติปัฏฐาน มิใช่จิตพิเศษและแปลกต่างไปจากสติปัฏฐานทั้งสาม ท่านจึงให้นามว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เสมอกับกาย เวทนา ธรรม ถ้าเทียบกับไม้ก็เป็นไม้ทั้งต้น ซึ่งเต็มไปด้วยกิ่งก้าน เปลือก กระพี้ รากแก้ว รากฝอย ซึ่งผิดกับไม้ที่นำมาทำประโยชน์จนปรากฏเป็นบ้าน เป็นเรือนแล้ว ผู้พิจารณาจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงเป็นเหมือนนำไม้ทั้งต้นมาแปรรูปให้เป็นต่าง ๆ ตามความต้องการ การพิจารณาจิตประเภทนี้ควรถือเอานิมิต คือความปรุงของจิตเป็นเครื่องพิสูจน์และพิจารณา เพราะการจะรู้ความเศร้าหมอง หรือ ผ่องใสของจิตได้ ต้องรู้เครื่องปรุงจิตเป็นสำคัญ ไม่เช่นนั้นแม้จิตจะได้รับความเศร้าหมอง และกองทุกข์ตลอดทั้งวันจะไม่มีทางทราบได้ ถ้าไม่ทราบสิ่งปรุงจิตให้เป็นไปต่าง ๆ ก่อน

เราต้องการทราบจิต จำต้องพิจารณาสังขารเครื่องปรุงจิต ซึ่งเหมือนเครื่องปรุงแกงให้มีรสชาติต่าง ๆ จิตที่แสดงความเป็นต่าง ๆ ไม่มีสิ้นสุด และทำให้ผิดจากสภาพเดิมถึงกับเจ้าตัวเกิดความพิศวงงงกัน ไม่ทราบสาเหตุและวิธีแก้ไข จำต้องยอมจำนนไปตามเหตุการณ์ จนลึ้มสำนึกในทางผิดชอบชั่วดี ก็เพราะเรื่องของสังขารเครื่องปรุงจิตนั่นเอง ฉะนั้นคำว่า จิตในสติปัฏฐานจึงเป็นจิตที่คลุกเคล้ากับอารมณ์ โดยสังขารเป็นผู้ปรุงแต่ง การพิจารณาสังขารจึงเกี่ยวถึงจิต เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน ถ้ารู้เรื่องของสังขารก็เริ่มรู้เรื่องจิต และถ้ารู้เรื่องจิตก็ย่อมรู้เรื่องของสังขารได้อีก นับแต่สังขารชั้นหยาบ ชั้นกลาง และชั้นละเอียด และจิตชั้นหยาบ ชั้นกลาง และชั้นละเอียด คำว่า สังขารหยาบ ละเอียด และจิตหยาบ ละเอียด ทั้งนี้เนื่องจากความเกี่ยวข้องของจิตกับอารมณ์ มีทั้งหยาบและละเอียด

ผู้พิจารณาจิตตานุปัสสนาควรทำความเข้าใจไว้แต่ต้นมือว่า จิตกับเครื่องปรุงจิต คือสังขารเป็นคนละประเภท มิใช่อันเดียวกัน ไม่เช่นนั้นจิตกับสังขารจะคละเคล้ากัน ซึ่งจะทำให้ความลำบากแก่การพิจารณา ตามที่อธิบายมาแล้ว โดยกำหนดความเกิดขึ้น และความเกี่ยวข้องของสังขาร สัมผัสกับอารมณ์อะไร พร้อมทั้งความดับไปของสังขารกับอารมณ์ พยายามสังเกต และสอดรู้ความเคลื่อนไหวของสังขาร ซึ่งจะเคลื่อนจากใจออกสู่อารมณ์ที่เป็นอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ทั้งหยาบ และละเอียด และโปรดทราบเสมอว่าทุก ๆ ประเภท

ของสังขาร และอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกัน ต้องเกิดและดับพร้อมกัน จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้

คำว่าสัตว์ บุคคล เรา เขา เป็นต้น จึงไม่ควรนำเข้าไปแทรกในจิต เพราะจะแปรรูปเป็นสมุทัยขึ้นมาทันที จงพยายามสังเกตให้ทราบว่ามันเป็นเพียงจิตสังขารอยู่เท่านั้น ทุก ๆ ขณะที่ปรุ่งแต่งขึ้นมา ปัญญาต้องมีทางทราบได้ตามลำดับแห่งการพิจารณา และต้องทราบตามนัยที่ท่านบอกไว้ว่า สักว่าจิตเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา อะไรเลย ผู้พิจารณาเห็นตามจิตตานุปัสสนา ใจจะไม่เกิดความเศร้าโศกเสียใจ และเพลิดเพลินไปตามความปรุ่งแต่ง และสภาพความเป็นอยู่ สุข-ทุกข์ของจิต และชื่อว่าผู้มีจิตตานุปัสสนาประจำตน

การพิจารณาธรรม

ธรรม คำว่า ธรรม คือเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ ถ้าเป็นธรรมส่วนละเอียดก็หมายถึงใจเสียเอง ธรรมภายนอกมีมากมาย ส่วนภายในถือเอากายทุกส่วน เวทนาทั้งสาม และจิตในจิตตานุปัสสนามาเป็นธรรมในธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณากาย เวทนา จิต เข้าประสานกันครบองค์สติปัฏฐานสี่ตามความเห็นของธรรมปาว่าเป็นธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หากจะเป็นความผิดพลาดเพราะความฉลาดไม่เพียงพอในความเข้าใจ และการอธิบาย ก็ขอภัยจากท่านผู้ฟังและท่านผู้อ่านทุกท่านด้วย เพราะคำว่าธรรมปาเป็นเรื่องสนใจสำหรับผู้แสดงทุก ๆ ครั้งที่แสดงและนำมาลงในหนังสือ ดังนั้นการฟังและการอ่านหนังสือธรรมปาโปรดเจริญธรรมคือความไม่สัสสวาธบ้าง ทุกวรรคทุกตอนจะไม่มี ความหนักใจเกิดขึ้นในขณะที่ฟังและอ่าน

การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ ให้เชื่อมกันเข้าในองค์ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน จนกลายเป็นธรรมแห่งเดียว รู้สึกเป็นความแปลกประหลาด และอัศจรรย์เป็นระยะ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากการพิจารณาเบื้องต้น กายก็เทียบกับไม้ทั้งต้น เวทนาทั้งต้น จิตทั้งต้น แม้ธรรมก็ทั้งต้น เพราะการพิจารณาก็เป็นลักษณะไม้ทั้งต้น สิ่งที่ถูกพิจารณาจึงกลายเป็นเช่นเดียวกันไปหมด แต่เพราะความถุไปไสมาด้วยความเพียร ทุกสิ่งที่อยู่ในวงความเพียรก็ค่อยเปลี่ยนสภาพขึ้นมาเป็นลำดับ

ที่กล่าวในบทธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ค่อนข้างเป็นธรรมละเอียดไปบ้าง ในความรู้สึกจึงอดจะลืมนิพยุคนของการพิจารณาในลักษณะไม้ทั้งต้นในตอนแรกไม่ได้ เมื่อพิจารณา “ธรรม” ในตอนปลายกับตอนต้นรู้สึกแตกต่างกันมาก แม้จะเป็นสติปัฏฐานสี่อันเดียวกัน พอมาถึงตอนปลาย จิตปรากฏว่ากาย เวทนา จิต และธรรมทั้งสี่ในองค์สติปัฏฐานได้เชื่อมกันเข้า จนกลายเป็นธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานไปเสียสิ้น และประสานกันได้อย่างสนิท โดยไม่นิยมนำนั่นเป็นกาย นี่เป็นเวทนา นั่นเป็นจิต นี่เป็นธรรม ในความรู้สึกต่างก็รวมลงเป็นธรรมด้วยกัน

ในบทกาย เวทนา จิต ได้อธิบายวิธีพิจารณาเพื่อความปลดปล่อยแก้ไขให้ท่านผู้ฟังทราบพอสมควร แต่พอมาถึงบทธรรมเลยกลายเป็นเรื่องของผู้แสดงไปเสียสิ้น แม้เช่นนั้นก็กรุณาถือเอาตามวิธีที่กล่าวมา และนำไปปฏิบัติตามจริตนิสัยของตน ๆ ผลประโยชน์คงจะได้รับเท่ากับที่อธิบายให้ท่านผู้ฟังทราบโดยตรง

สรุปความในสติปัฏฐาน๔

สรุปความในสติปัฏฐาน คือ กาย มีกายใน กายนอก และกายในกาย เวทนาในเวทนานอก และเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ส่วนเวทนามารู้สึกซับซ้อนอยู่บ้าง จึงขอแทรกความเห็นลงบ้างเล็กน้อย คือ เวทนาใน หมายถึง จิตเวทนา เวทนานอก หมายถึง กายเวทนา จิตใน จิตนอก และจิตในจิต จิตในหมายถึงจิตกับอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ด้วยกันโดยเฉพาะ จิตนอกหมายถึงจิตที่กำลังเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอก จิตในจิตหมายถึงกระแสของจิตอันหนึ่ง ๆ ในกระแสจิตทั้งหลายที่คิดออกมาจากใจ และธรรมใน ธรรมนอก และธรรมในธรรมทั้งหลาย ธรรมในได้แก่อารมณ์หรือสภาวะที่เป็นส่วนละเอียด ซึ่งเป็นอารมณ์ของจิต หรือเป้าหมายเครื่องเพ่งเล็งของจิตด้วย ได้แก่จิตซึ่งเป็นที่ชุมนุมของธรรมทั้งหลายด้วย ธรรมนอกได้แก่สภาวะที่เป็นส่วนภายนอก ที่ควรเป็นอารมณ์ของใจได้ทุก ๆ ประเภท เรียกว่าธรรมนอกทั้งนั้น ธรรมในธรรมทั้งหลาย หมายถึง สภาวะอันหนึ่ง ๆ ในสภาวะทั้งหลาย ซึ่งเป็นเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ

อนึ่ง คำว่า กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม ได้แก่ ส่วนย่อย หรือส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหลาย เช่นผมเส้นหนึ่งในผมทั้งหลาย ฟันซี่หนึ่งในบรรดาฟันที่มีอยู่ทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่ากายในกาย ผู้พิจารณาส่วนหนึ่งของกายทั่วไป เรียกว่า พิจารณากายในกาย ส่วนเวทนา จิต ธรรม ก็มีนัยเช่นเดียวกัน จึงมิได้อธิบายไว้มาก เกรงเวลาจะไม่พอ ขอไว้ในโอกาสต่อไป

สติปัฏฐานทั้งสี่นี้ตามความรู้สึกของธรรมปาเข้าใจว่า มีสมบูรณ์อยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์ แต่มิได้หมายความว่าภายนอกไม่จำเป็น จะทราบได้ชัดต่อเมื่อผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานจนสามารถทำการประสานสังเคราะห์กันลงได้ ในธรรมานุปัสสนาล้วน ๆ แล้ว จิตไม่มีความติดใจที่จะไปเสาะแสวงหาสิ่งภายนอกมาสนับสนุนเลย เพียงพิจารณาอยู่เฉพาะในวงกาย วงจิต ก็ควรแก่การแก้ไขตนเองได้ด้วยสติปัฏฐานสี่ ซึ่งมีอยู่ในกายในจิตอย่างสมบูรณ์

แต่การพิจารณาเบื้องต้น ทุก ๆ สิ่งไม่ว่าภายนอกภายใน จะกลายเป็นของจำเป็นไปเสียสิ้น เพราะความติดข้องของจิตพาให้จำเป็น ต่อเมื่อถึงขั้นปล่อยวางเข้ามาเป็นลำดับแล้ว สภาวะนั้น ๆ ก็ค่อยหมดความจำเป็นเข้ามาเช่นเดียวกัน แม้กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นธรรมจำเป็นในองค์สติปัฏฐาน จิตจำต้องปล่อยวาง ไม่ควรยึดถือหรือแบกหามเอาไว้ให้เป็นภาระของใจ กลับกลายเป็นสิ่งที่ควรปล่อยวางทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาถึงขั้น ธรรมา อนตตา เตมที่ แล้ว ค่อยย้อนกลับมาพิจารณาประสานกันในวาระต่อไป เพื่อเป็นวิหารธรรมในทิวฏฐธรรมปัจจุบัน ขณะที่จิตก้าวผ่านไปแล้วยังครองชั้นอยู่

ท่านผู้บำเพ็ญถ้าหนักในสติปัฏฐานไม่ถอยหลัง นับวันจะรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ขึ้นภายในใจเป็นระยะ ๆ ไป ถึงกาลอันควรจะได้รับ “ผล” ในธรรมชั้นใดที่เคยรับสนอง “เหตุ” ที่ผู้บำเพ็ญบำเพ็ญโดยถูกต้องแล้ว จำต้องปรากฏผลขึ้นมาเป็นขั้น ๆ โดยเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคาบัน พระอนาคาบัน และพระอรหันต์บ้าง โดยไม่ต้องสงสัย

ฉะนั้น การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ก็ดี อริยสัจสี่ก็ดี โปรดทราบว่าเป็นเส้นทางเพื่อความพ้นทุกข์อันเดียวกัน แม้จะต่างกันอยู่บ้างก็เพียงสักว่าชื่อเท่านั้น แต่ในหลักธรรมชาติแล้วเป็นอันเดียวกัน ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานกับผู้บำเพ็ญในอริยสัจสี่ก็เท่ากับประกอบภาระงานแขนงเดียวกัน เพราะทุกข์ สมุทัย

นิโรธ มรรค กับกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นสังขารของจริงอันเดียวกัน เช่นเดียวกับผู้ทำงานต่าง ๆ ในโรงงานอันเดียวกัน ผลรายได้ย่อมเป็นของ โรงงานทั้งสิ้นฉะนั้น

สรุปผลงานตอนสุดท้ายของผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานและอริยสัจมาโดย ลำดับ จากขั้นต้น คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งต้น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งต้น ด้วยการปฏิบัติแบบอุปโลภไปโลมาทั้งต้น ไม่ทราบความหนักเบา ลึกตื้น กว้าง แคบในแง่แห่งธรรม และความผิด ถูก ชั่ว ดี ในการปฏิบัติ เพราะไม่เคยทำมา นับแต่ปู่ ย่า ตา ทวด ลงมาถึงพ่อ แม่ และวงศ์ญาติญาติ ก็ไม่เคยมีใครมาบอก เล่ากล่าวสั่งสอนว่า สติปัฏฐานและอริยธรรมเป็นลักษณะอย่างนั้น ๆ ต้องปฏิบัติ อย่างนั้นจะได้รับผลอย่างนั้น ๆ แม้แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังไม่มีโอกาสทราบได้ มี หนายังพาสติปัฏฐานและอริยธรรมอันประเสริฐทั้งนี้ไปทิ้งจมน้ำ จมดิน และเผา ไฟทิ้งนับจำนวนมากมาย

เพียงเราเป็นเด็กเล่นลูกหลานเล่นของท่าน จะอวดตัวว่าเก่งกล้า สามารถฉลาดรู้ได้อย่างไร จำต้องยอมโง่อยู่โดยดี แม้สติปัฏฐาน และอริยสัจ ธรรมจะเคยเป็นธรรมอันประเสริฐมาแต่ดั้งเดิมก็จริง แต่พอดตกมาถึงมือเรา จำต้องกลายเป็นธรรมทั้งต้นไปก่อน เพราะเรากำลังตกอยู่ในภาวะความเป็นคน ทั้งต้น แม้การปฏิบัติก็ปฏิบัติแบบทั้งต้น ต่อเมื่อปฏิบัติบำเพ็ญไปด้วยความ พากเพียรไม่ถอยหลัง ความเข้าใจในแง่อรรถธรรม และการปฏิบัติก็ค่อยปรากฏ ไปวันละเล็กละน้อย และค่อย ๆ กลายเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ศรัทธาความเชื่อมั่น ก็นับวันมีกำลังและฝังลึกลงในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สิ่งที่เคยลืบลืมมาเป็น เวลานานก็ค่อย ๆ เปิดเผยความจริงออกมา

เป็นต้นว่า สติปัฏฐานสี่ และอริยสัจสี่ ซึ่งแต่ก่อนแม้จะมีติดอยู่กับตัวเรา ก็มีอยู่แบบฝังจมมืดโดยเจ้าตัวไม่รู้ นั่งฟังพระท่านเทศน์ก็ฟังไปจนเลยขอบเขต และสุดสายหูสายตา ไม่เคยนึกน้อมเข้ามาสู่ตัวเรา ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งธรรม เลย เมื่อพระเทศน์จบแล้ว สรุปผลที่ได้รับจากการฟังก็เพียงว่า เราไม่มีวาสนา เอื้ออ้อมไม่ถึงธรรมที่ท่านแสดงเพราะลึกลับแสนลึกลับ ละเอียดยุติละเอียดยุติ ธรรมที่ท่าน แสดงกับเราผู้ฟังอยู่ห่างไกลกันคนละมุมโลก แต่หาได้นึกไม่ว่ามุมโลกสติปัฏ ฐาน และอริยสัจสี่อันเดียวกันทั้งท่านผู้แสดงกับเราผู้ฟัง และแสดงเรื่องของ เราทั้งนั้น หาได้ผุดผื่นจากเรื่องของเราไปแม้แต่เล็กน้อย นี่เรื่องความคิดผิดมี ทางมีได้แบบนี้ไม่ว่าท่านว่าเรา

แต่เมื่อความจริงมีสติปัฏฐานเป็นต้น ได้เริ่มเผยตัวออกมาสู่ดวงความเพียร แล้ว ธรรมเหล่านี้ก็กลายเป็นแผนที่ทางเดินของจิตไปเป็นลำดับ มองดูกาย เวทนา จิต ธรรม แต่ละประเภทคล้ายกับเป็นแผ่นกระดาษที่เต็มไปด้วยตัวอักษร ชีบออกทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์ทั้งนั้น สติปัฏฐานนอก สติปัฏฐานใน และ อริยสัจนอก อริยสัจใน ก็กลับกลายมาเป็นตัวอักษรชีบออกทางเดินแก่จิตอยู่รอบ ด้าน

ประหนึ่งว่าท่านจงรีบเดินไปตามเข็มที่ชีบออกให้จะพ้นภัยโดยเร็ว เวลานี้ พวกข้าศึกกำลังตามหาท่านวิ่งวุ่นไปมาอยู่ตามแถวนี้ และชุมนุมเรียงรายกัน อยู่ทุกหนทุกแห่ง ท่านไม่ควรนอนใจในสถานที่ใด ๆ ว่าจะเป็นที่ปลอดภัย นอกจากท่านจะรีบเดินผ่านดงหนามป่าทึบเหล่านี้ไปเสียเท่านั้นท่านจะปลอดภัย ความพากเพียรก็ยิ่งมีความเข้มแข็งพร้อมด้วยสติปัญญา ซึ่งได้สั่งสมมา เพราะ อาศัยสติปัฏฐานและอริยสัจเป็นหินลับและทางเดิน คำว่า กาย เวทนา จิต ธรรม

ที่ได้เคยพิจารณาแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ ก็ปรากฏว่าเป็นธรรมเสมอภาคกัน และสามารถพิจารณาประสานและสังเคราะห์กันลงในธรรมานุสสนาทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาธรรมานุสสนาสติปัญญาเป็นอารมณ์ จนมีความชำนาญ และแนใจเต็มที่แล้ว ธรรมานุสสนาก็เชื่อมโยงเข้ามาหาเรื่องของจิต โดยเฉพาะ ตอนนี้จะว่าธรรมกลายเป็นจิตหรือจิตกลายเป็นธรรมก็พอเรียกได้ พอจิตได้ก้าวเข้าสู่ธรรมานุสสนาล้วน ๆ แล้ว สภาพธรรมภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นส่วน ภายในทั้งสองภาค ซึ่งเป็นเหมือนภูเขาหินอันแห่งที่บ ปกปิดใจจนหาทางออก มิได้ ก็ได้จางหายไปจากมโนภาพ และรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งเป็นเหมือนเมฆหมอกปกปิดใจ ก็ได้ถูกพายุ คือ สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร พัดพัดให้แตกจากความเป็นกลุ่มเป็นก้อน คือ ตัวสมมุตินิยมไปที่ละเล็กละน้อย จนจางหายไปแทบจะไม่มีอะไรเหลือ

จะยังเหลืออยู่บ้างก็เพียงเป็นไอระเหยออกมาจากใจ ที่เรียกว่าธรรม ซึ่งยังไม่ถูกทำลาย แต่ไม่สามารถจะแสดงออกมาอย่างออกหน้าออกตา เพราะถูกสติปัญญาอันมีกำลังครอบเอาไว้ และตามขุดค้นเพื่อทำลายอยู่ตลอดเวลา สุดท้ายคำว่า ธรรม หรือจิตอวิชชา ก็ได้ถูกสติปัญญาทำลายลงได้โดยสิ้นเชิง ด้วย ธมฺมา อนตตา และด้วยธรรมบทว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น คำว่าสัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เมื่อไม่มีจิตสมมุติเป็นที่อาศัยก็จะต้องหลุดลอยไปเอง

ขณะที่สติปัญญาได้ทำหน้าที่ต่อสติปัญญาที่สิ้นสุดลงแล้ว ธรรมชาติที่แปลกประหลาด และอัศจรรย์ได้ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ปัญหาทั้งมวลก็สิ้นสุดลง ไม่มีทางสืบต่อ เพราะเหตุกับผลได้ลงเอยกันอย่างสนิทและตายตัวแล้ว ระหว่างขั้นกับจิตแม้จะครองกันอยู่ก็ไม่มีทางทะเลาะกันเหมือนที่เคยเป็นมา ต่างก็เป็นอยู่โดยอิสระตามความเป็นจริงของตน คำว่า ยถาภูตญาณทสฺสนํ ในความเข้าใจของธรรมปาวา อยู่ด้วยความไม่ระแวงกันระหว่างขั้นกับจิต โลกกับธรรม ภายนอกกับภายใน ใจกับสิ่งทั้งปวงทั่วดินแดน ไม่เป็นข้าศึกต่อกันดังที่เคยเป็นมา และสามารถน้อมนำสิ่งต่าง ๆ มาทำประโยชน์ได้เท่าที่ควร

ท่านนักบวชและนักปฏิบัติธรรมโปรดฟังให้ถึงใจ หยั่งความเพียรให้ถึงใจ ธรรมทั้งนี้จะปรากฏเป็นสมบัติอันล้ำค่าของท่านผู้สนใจ โดยไม่มีอะไรจะสามารถมาแยกทางกันได้ ความเพียรเพื่อช่วยชนะอันมีเกียรติดังพระองค์ท่าน และเป็นชัยชนะซึ่งไม่มีอะไรเสมอในโลก คือความเพียรเพื่อชนะตนตามพระบาลีว่า อตฺตา หเว ชิตํ เสยโย ความชนะตนเองนั้นแลประเสริฐสุด

การแสดงธรรมก็เห็นสมควรแก่เวลา ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรมนี้ ขออำนาจแห่งพระรัตนตรัยจงตามคุ้มครอง จงรักษาให้ทุกท่านมีความสุขกายสบายใจ และเจริญงอกงามด้วยศีล สมาธิ ปัญญา สามารถผ่านอุปสรรคถึงแดนแห่งความเกษมสำราญกล่าวคือ พระนิพพานโดยทั่วหน้ากันเทอญ

ตอบโดย: อนุตตริยะ 28 มิ.ย. 48 - 03:19

ลานธรรมเสวนา <http://larndham.net>